

Украине времен Речи Посполитой и т.н. восстания Богдана Хмельницкого. Это даже не роман, а грандиозное историческое полотно, на котором отражена эпоха во всей ее сложности. Герои здесь и польские шляхтичи, и короли, и аристократы, и казаки, и казачья старшина, женщины и мужчины — весь народ Польши и Украины. Персона главного героя, Хмельницкого, не заслоняет собой эпохи, но все же является центральной. Гетман показан во всей своей

противоречивости — он и борец за правду, свободу народа, и покровитель преступников, создатель новой шляхты взамен изгнанной, склонный к запоям в трудное время, импульсивный, но иногда мудрый и далеко все просчитывающий, суровый правитель государства, и нежный отец. То есть фигура Хмельницкого не отлакирована в угоду политическим или идеологическим соображениям, а показана именно такой, в действительность которой безусловно веришь» [2].

ДЖЕРЕЛА

1. Бахревский В. Люба Украина. Долгий путь к себе: исторический роман / В. Бахревский. — Москва : АСТ, 2014. — 800 с.
2. Бахревский В. Люба Украина. Долгий путь к себе: Лучшие отзывы о книге / [Электронный ресурс] / Владислав Бахревский. — Режим доступа: <http://www.litres.ru/vladislav-bahrevskiy/luba-ukraina-dolgiy-put-k-sebe/>
3. Бахревский Л. Предисловие // Бахревский В. Люба Украина. Долгий путь к себе: исторический роман. — Москва : АСТ, 2014. — С. 3–9.
4. Бледних Т. Історія впрозі В.Шевчука / Т. Бледних // Слово і Час. — 1993. — № 4. — С. 52–57.
5. Марченко Т. М. Богдан Хмельницкий в художественном мире русских романтических поэм / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10595.html>
6. Мушкетик Ю. На брата брат / Юрий Мушкетик. — К. : Рада, 1996. — 319 с.
7. Мушкетик Ю. Яса / Юрий Мушкетик. — К. : Дніпро, 1990. — 829 с.
8. Пархомовский Я. Беседы о третьем слагаемом. — М. : Знание, 1990. — 64 с.
9. Шевченко А. Українська трагедія / А. Шевченко // Мушкетик Ю. На брата брат. — К. : Рада, 1996. — С. 303–308.
10. Jez T. T. Zburzliwejchwili. — Warszawa: Nakładem Redakcyi Przeglądu Tygodniowego, 1882. — Т. 3. — 482 s.
11. Zaleski B. Wybórpoezyj . — Kraków : Biblioteka Narodowa, 1911. — Seria 1. — 245 s.

Ромашенко Людмила Ивановна

РОМАН ВЛАДИСЛАВА БАХРЕВСКОГО «ЛЮБА УКРАИНА. ДОЛГИЙ ПУТЬ К СЕБЕ» В КОНТЕКСТЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ О ХМЕЛЬНИЧЧИНЕ.

В статье рассматривается роман В. Бахревского «Люба Украина. Долгий путь к себе» в контексте произведений украинских, русских и польских писателей (И. Ле, П. Загребельного, Л. Костенко, Ю. Мушкетика, Г. Колисныка, О. Роговой, Б. Залеского, Г. Сенкевича, Т.Т. Ежа и др.). Детально анализируется образная система произведения, особенности хронотопа, функции ретроспективы и антиципации, фольклоризм и документализм романа, его гуманистический пафос.

Ключевые слова: роман, сюжет, образ, антиципация, амбивалентный, национальный колорит, фольклор, документ, символ, гуманизм.

Ludmyla Ivanivna Romashchenko

VLADYSLAV BAKHREVSJKYJ'S "DEAR UKRAINE. LONG PATH TO ITSELF" IN THE CONTEXT OF WORKS ABOUT KHMELNYTSKY REGION

The article deals with the aforementioned V. Bakhrevskij's novel in the context of the works of Ukrainian, Russian and Polish writers (I. Le, P. Zahrebelnyi, L. Kostenko, Y. Mushketyk, H. Kolisnyk, O. Rogova, B. Zaleskyi, H. Sienkiewicz, T. Yezh and others). The imaging system of work, peculiarities of chronotope, function of retrospection and anticipation, folklorisms and documentary character of the novel, its humanistic pathos are analyzed in details.

Key words: novel, plot, image, anticipation, ambivalent, national coloring, folklore, document, symbol, humanism.

Ольга Циганок

СИСТЕМА РЕЛІГІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПОЕТИЦІ МИТРОФАНА ДОВГАЛЕВСЬКОГО «САД ПОЕТИЧНИЙ» (1736/37)

Релігійні цінності, що свідомо чи несвідомо сприймаються усіма членами спільноти віруючих — важлива і не до кінця з'ясована складова релігійної ідентичності. У статті порівнюються сучасні погляди на релігійні цінності із системою, яка реконструйована на основі дослідження курсу лекцій із віршування (поетики) Києво-Могилянської академії 1736/37 навч. року. Проаналізовано близько восьмидесяти духовних віршів із цієї поетики з огляду на чотири рівні релігійних цінностей, про які пишуть сучасні дослідники (Бог і віра, цілі, засоби, цінності земного життя). Встановлено, що у поетиці Митрофана Довгалевського Богу приділено найбільше уваги. Взагалі не згадуються релігійні цінності, які мають характер кінцевої мети. Із засобів у віршах із поетики йдеться про Євхаристію і милостиню, хоча остання має не тільки християнську основу. Святі книги не згадуються, а цінності людського життя, на нашу думку, не усвідомлюються як релігійні.

Ключові слова: релігійні цінності, Києво-Могилянська академія, Митрофан Довгалевський, «Сад поетичний».

В аксіології немає єдиного розуміння суті релігійних цінностей, їх ієрархії та структурних елементів системи. «Тематичний філософський словник» вважає основною релігійною цінністю віру, яка дає людині абсолютну впевненість у досягненні бажаної мети (спасіння душі і воскресіння вічного життя) [5]. Існує думка, що світські і духовні цінності подекуди складно розмежувати: іноді це синоніми, іноді — ні [4]. Вважаємо, що для з'ясування проблематики релігійних цінностей доречно зробити екскурс у минуле, розглянути це питання на ґрунті давньої української літератури, яку творили люди глибоко віруючі, переважно — духовного сану.

Дослідники (Л. А. Виговський, О.Я. Данилюк та ін.) виокремлюють у релігійній системі цінностей певні рівні. Найвищою, абсолютною цінністю означеної системи, її системоутворюючим фактором є Бог. У Ньому втілені всі вищі цінності, тому Він має атрибути всемогутності, всемилості, всезначущості тощо. Нижчого рівня є цінності, які постають для віруючої людини як цінності-цілі, оскільки визначають те, до чого люди повинні прагнути. Такі цінності мають характер кінцевої мети, оскільки можуть бути досягнуті лише після фізичної смерті віруючих, у потойбічному світі. До них слід віднести безсмертя душі людини, рай, Царство Боже та ін. Досягнути їх можна тільки у випадку праведного земного життя. Наступний рівень складають цінності — засоби, що постають як цінності, яких необхідно дотримуватись у земному житті. Саме дотримання їх створює можливість переходу до вищих цінностей, щоправда вже в потойбічному житті. Такими цінностями є «боговдохновенні книги» (Біблія, Коран та ін.), релігії, релігійні інституції та організації,

релігійні обряди та ритуали. Віруючі у повсякденному житті зобов'язані узгоджувати з ними власні думки і вчинки, брати активну участь у релігійних діях. Останній рівень означеної підсистеми функціональності релігії складають цінності самого земного життя. До них належать: праця, шлюб, сім'я, складові здорового способу життя, держава та ін. [1; 2].

Мета цієї публікації — реконструювати систему релігійних цінностей у курсі лекцій із віршування (поетики) викладача Києво-Могилянської академії Митрофана Довгалевського «Сад поетичний» (1736/37). Це одна із вершин вітчизняної естетичної і теоретико-літературної думки XVIII ст. Ставимо перед собою завдання з'ясувати, чи ціннісна ієрархія автора поетики — ієромонаха — була така сама, як сучасної людини.

Свого часу перекладач і науковець В. Маслюк встановив авторів деяких віршів, цитованих Митрофаном Довгалевським [3]. Можливості всевітньої мережі дозволили нам продовжити його справу. Релігійним віршам із київської поетики «Сад поетичний» (1736/37) ми присвятили дві публікації, у яких із погляду текстології дослідили латинські тексти віршів та подекуди встановили їх авторів [6; 7]. Перша з цих статей аналізує марійні твори — як авторські поезії та їх фрагменти, так і анонімні. Друга публікація розглядає вірші про віру та церковні таїнства, присвячені Богу, Ісусу Христу та Святому Духу, святим, біблійним персонажам та ін. Загалом Митрофан Довгалевський цитує у своєму підручнику близько вісімдесяти (!) віршів релігійного змісту та їх фрагментів [3]. Це свідчення тієї величезної ролі, яку виконувала духовна поезія в навчальному процесі Києво-Могилянської академії.

Незалежно від того, чи ієромонах Митрофан цитує твори відомих поетів, чи наводить власні поезії, усі тексти творять систему його релігійних цінностей, бо підбір текстів-зразків був свідомим творчим актом. Вершиною релігійної системи цінностей у курсі лекцій Митрофана Довгалевського є Бог. Як вища цінність, він має атрибут всемогутності:

Хоч Бог сам бачить усе, та його ніхто бачить не може:

Він проявляється скрізь, скрізь теж прихований він [3, 225].

Бог — найдорожче, що тільки існує:

Золота що ж є дорожче? Та яшма. Від яшми що? Чесність.

Що ж вже від чесності? Бог. Що ж ще від Бога? Ніщо [3, 279].

Бог — єдине, чому варто дивуватися, єдиний чудотворець:

З дива народ наш дивується, зовсім мені тут недивно:

Сам же, крім нього, Господь творить оці чудеса [3, 219].

У примітці до цього вірша стверджується, що йдеться «про чудотворного трисвятого нашого Бога» [3, 219]. «Господь» відображає статус Бога як носія влади над життям і смертю, над усім світом загалом і особисто над людиною. Це звернення до Бога і Його Сина Ісуса Христа.

Як стверджує Л.А. Виговський, у християнстві не піднімається і не розглядається проблема місця в ціннісній ієрархії образу Ісуса Христа. Бог в аксіологічному плані постає фактично не однією вищою цінністю, а двома. Це пояснюється тим, що Він і Ісус Христос, хоч і єдині догматично, мають розходження в ціннісному контексті. Бог — надприродна сутність, в образі Ісуса Христа людська природа поєдналася з надприродною [1].

У наступному прикладі виступає вже не Бог у трьох іпостасях, а Син Божий. Бог — у всьому, за словами Іоанна Хрестителя, Він — Агнець Божий, який бере на Себе гріх світу. Митрофан Довгалевський цитує Джона Овена:

Двері, ключ, око, Христос, джерело, квітка, серце і сонце.

Агнець у світі свій хрест зніс за всі наші гріхи [3, 252].

Два приклади висвітлюють те, ким є для людей Ісус Христос, утверджують його всюдиприсутність:

Ти наш спаситель, керманич і лікар, здорове дитячко,

Нас ти від всього спаси: силу, кров, смерть відверни [3, 265];

Цар, вождь, і сонце, закон, джерело, та ще світло, й надія,

Мир, і гора, непорушна теж скеля — Христос [3, 266].

Ще один вірш про Христа:

Тут, на землі, народився, як гість, непорочно зачатий,

Згодом у небо зійшов він, Христос, безконечно щасливий [3, 266].

Митрофан Довгалевський наводить також рядки про Господа Христа, у яких стверджує, що Бог — найприємніший з усього:

Миле все це, та миліший від меду, нектару, фіалки

Й також нарциса сам Бог, що нам на землю зійшов [3, 263].

Серед біблійних атрибутів Бога немає ознаки «приємність». Очевидно, тут йдеться про Його праведність, справедливість та доброту.

Митрофан Довгалевський йменує Ісуса Христа всесильним, владикою всього світу [3, 296–297]. Автор поезики закликає шанувати Бога, називає Христа славою для святих, стверджує, що знаком Христа переможеш усіх ворогів [3, 291–292].

Про Святого Духа йдеться лише раз. Митрофан Довгалевський цитує епіграму Джона Овена «Святий Дух»:

Як голуби прилітають частенько до чистих будівель,

Так і до чистих сердець Дух Святий сходить з небес [3, 222].

Як відомо, Святий Дух зійшов із небес у вигляді голуба під час хрещення Ісуса на Йордані. Ним сповнюються чисті серця, тому людина, створена за образом і подобою Божою, має можливість наблизитися до Творця.

У релігійних віршах із поезики Митрофана Довгалевського представлений не лише Бог і його іпостасі. Наводиться один, але великий (30 рядків) вірш про віру. Ієромонах Митрофан стверджує, що віра в його житті займає особливе місце. Вона — перший і дорогий дар Богу, перлина неба, нагорода за чесноти, зоря порятунку — усі блага віри не назвати і не описати. Це і Божий дар людям, у ній — Божественна честь. Усі дорогоцінні метали та самоцвіти, сяйво зір, дари усього світу порівняно з вірою втрачають свою цінність і привабливість:

Тільки релігія, тільки вона мені світло приносить,

Світло й безмежну любов — дари, мені дорогі [3, 196–197].

Шлях до істинної віри і, відповідно, на небо нелегкий:

Шлях ось до неба вузький, тому слід вибирати вузьенький,

Також високий, тож слід йти крізь висоти хреста [3, 208].

Про шлях на небо йдеться і в епіграмі Джона Овена:

Хочеш ти знати дорогу, якою до неба ти зайдеши?

Нею до тебе сюди зійде Христос сам з небес [3, 216].

У київській поетиці 1736 р. натрапляємо і на релігійні цінності-засоби. Два вірші у поетиці Митрофана Довгалевського — про Таїнство Пресвятої Євхаристії:

Хто споживає хліб ангельський, жде його вже тут спасіння,

Хто ж цього хліба не має, позбавлений також спасіння [3, 268].

Білістю неба милується завжди Всевишній владики.

Тож полюби ти оцей неба священний покров [3, 273].

У другому з двовіршів «Eucharistia» [Євхаристія] відчитується, якщо скласти до купи перші літери кожного слова:

*Eximius Vivit Caeli HacAlbedine? Rector,
Inclusum Sacro Tegmine Iugis Ama*

[8, арк. 108].

Автор поетики наводить вірш про те, що треба давати милостиню. Таким чином людина робить добрий вчинок, очищає свою душу від гріхів:

Хто зберігає багатство, його він, повірте, втрачає.

Скарби ж, повір, збереже, хто роздаватиме їх [3, 223].

Митрофан Довгалевський визнав за потрібне пояснити своїм слухачам зміст епіграми. Хто зберігає багатство у себе, не даючи милостині бідним, той втрачає, бо не матиме винагороди на небі. Той, хто витрачає кошти, подаючи незаможним, їх зберігає, бо отримає нагороду в майбутньому житті [3, 223]. Іоан Золотоуст назвав милостиню «сходами, що ведуть на небо», стверджуючи її виняткове значення серед інших чеснот і навіть порівнюючи з Євхаристією.

Ще одна епіграма Овена, про достоїнства теологів, веде нас до четвертого рівня — релігійних цінностей людського життя. Богословські чесноти наповнені реальним змістом:

*Доблесть, природно, людська не в словах,
а в ділах полягає.*

Наші діла — не слова: віра, надія й любов [3, 220].

Людині слід остерігатися мирських спокус: ловить біс серце обманом, плоть спокушає дух, перемагає світ почуття вигодами [8, арк. 105 зв.]. Утверджуються моральні цінності як складові здорового способу життя: шануй справедливість, уникай розкоші, відкидай порок, слав Бога, не служи дияволу, шануй святих [8, арк. 105 зв.].

Ті блага, яких прагнуть люди — ніщо, бо скороминуці. У одному з віршів зазначається, що не важливі багатство, знатність, слуги, почесні, успіх, високі посади — вони швидкоплинні. Треба думати про життя вічне:

Швидко минає це все, не лишається з того нічого.

Всяка людина хай Богові служить — дорожче з усього [3, 281].

Митрофан Довгалевський цитує також вірші Матея Сарбевського про Божественну любов. Серце ліричного героя б'ється в унісон із Божественною любов'ю, воно настільки сповнене нею, що не розрізниш, де закінчується одна, а де починається інше. Серце і любов разом кричить і мовчать, лягають і встають, ридають і сміються, співають і радіють [3, 324]. Любов до Ісуса Христа заміняє все:

Хто усе любить, крім тебе, Ісусе, нічого не любить.

Той тільки любить усе, хто, милий, любить тебе [3, 225].

Довгалевський коментує, що цей вірш стосується Божественної любові. Він трактує її як любов людини до Бога. У християнській літературі Божественна любов (*αγάπη, Amor Divinus*) означає як особливу любов людини до Бога, так і Божу любов до людини, а також жертвовну любов, що люди повинні відчувати один до одного. Із нею пов'язаний ще один приклад у поетиці Митрофана Довгалевського — про Серце Ісуса як символ любові до людей:

Серце моє ти береш, то дай, Христе, своє мені серце,

Хай же живу я з твоїм, ти ж носи серце моє [3, 225].

Розглянувши чотири рівні релігійних цінностей, про які пишуть сучасні дослідники, на матеріалі поетики Києво-Могилянської академії 1736 р., ми прийшли до висновку, що Митрофан Довгалевський у своєму підручнику віршування найбільше уваги приділив найвищому із них — Богу. Щодо цінностей — цілей (безсмертя душі людини, рай, Царство Боже та ін.), то вони у поетиці з невідомих причин не фігурують. Можливо, це тому, що пізнавши Бога, віруючі тим самим досягнуть і безсмертя душі, і Царства Божого. Щодо релігійних цінностей-засобів, яких треба дотримуватися, то автор поетики радить не забувати про Євхаристію, давати милостиню. Святі книги не згадуються. Щодо четвертого рівня — релігійних цінностей людського життя, то вони близькі до морально-етичних. У релігійних віршах Митрофан Довгалевський уникає говорити про сім'ю, шлюб, працю та державу. Його погляд звернений до Бога, і туди він спрямовує думки своїх вихованців.

Дослідження релігійної поезії у вітчизняних культурних пам'ятках XVIII ст. дає вихід на актуальні проблеми сьогодення, тому вивчення духовних віршів кола Києво-Могилянської академії має бути продовжене.

ДЖЕРЕЛА

1. Виговський Л.А. Система та рівні вияву функціонування релігійних цінностей / Л.А. Виговський // Наука. Релігія. Суспільство. — Донецьк, 2004. — № 4. — С. 137–143. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iai.dn.ua/_u/iai/dtp/CONF/4_2004/articles/stat32.html. — Назва з екрана.
2. Данилюк О.Я. Вплив ціннісної системи Римо-католицької церкви на формування соціальної ідентичності в контексті трансформації українського суспільства / О.Я. Данилюк // Наука. Релігія. Суспільство. — 2011. — № 1. — С. 141–146. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2011_1_24. — Назва з екрана.
3. Довгалевський Митрофан. Поетика («Сад поетичний») / Митрофан Довгалевський [пер. і прим. В.П. Маслюка]. — К. : Мистецтво, 1973. — 436 с.
4. Светские и религиозные ценности в современной России [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.protestant.ru/news/church/ofchrist/article/1356246>. — Назва з екрана.
5. Тематический философский словарь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://thematic_philosophical.academic.ru/РЕЛИГИОЗНЫЕ_ЦЕННОСТИ. — Назва з екрана.
6. Цыганок Ольга. Стихи о Пресвятой Богородице в поэтике Митрофана Довгалевского «Hortus poeticus...» [Сад поэтический...] (1736/37) / Ольга Цыганок // Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education [ed. by M.M. Tytko]. — 2015 (Друкується).
7. Цыганок Ольга. Религиозные стихи в учебнике Киево-Могилянской академии «Hortus poeticus...» [Сад поэтический...] (1736/37) / Ольга Цыганок // Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education [ed. by M.M. Tytko]. — 2015 (Друкується).
8. Hortus poeticus legendi gratia flores et fructus ligatae et solutae orationis in alma Kijoviensi Academia Mohylozaborowsciana in ... [...] 1736 anno. — IP НБУВ, фонд 305, шифр ДС/261, арк. 1–184; фонд 307, шифр 521 П / 1710, арк. 1–162.

Цыганок Ольга Михайловна

СИСТЕМА РЕЛИГИОЗНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПОЭТИКЕ МИТРОФАНА ДОВГАЛЕВСКОГО «САД ПОЭТИЧЕСКИЙ» (1736/37)

Религиозные ценности, которые сознательно или бессознательно воспринимаются всеми членами сообщества верующих — важная и не до конца исследованная составляющая религиозной идентичности. В статье сравниваются современные взгляды на ценности с системой, которая реконструирована на основе исследования курса лекций по стихосложению (поэтики) Киево-Могилянской академии 1736/37 уч. года. Проанализировано около восьмидесяти духовных стихов из этой поэтики с учетом четырех уровней религиозных ценностей, о которых пишут современные исследователи (Бог и вера, цели, средства, ценности земной жизни). Установлено, что в поэтике Митрофана Довгалевского Богу уделено больше всего внимания. Вообще не упоминаются ценности, которые имеют характер конечной цели. Из средств в стихах из поэтики говорится о Евхаристии и милостыни, хотя последняя имеет не только христианскую основу. Святые книги не упоминаются, а ценности человеческой жизни, по нашему мнению, не осознаются как религиозные.

Ключевые слова: религиозные ценности, Киево-Могилянская академия, Митрофан Довгалевский, «Сад поэтический».

Olha Myhailivna Tsyhanok

THE SYSTEM OF RELIGIOUS VALUES IN THE POETICS OF MITROFAN DOVHALEVSKY "POETIC GARDEN" (1736/37)

All the believers in a conscious or unconscious way perceive religious values. It is an important component of religious identity, which still has a need to be researched. The article compares modern view on the values with a system, which has been reconstructed and based on the research on the topic of versification (poetics) in Kyiv-Mohyla Academy in the 1736–1737 schooling year.

Approximately eighty verses have been analyzed due to four levels of religious values, which are mentioned by modern researchers (God and faith, purposes, means, values of life on the Earth). It has been stated that Mitrofan Dovhalevsky pays more attention to God instead of all the other religious values in his poetics. Values having the end in some way are not mentioned here. Only the Eucharist and almsgiving are mentioned in the verses in poetics considering religious values/means. Although, almsgiving is based on something more than Christianity. Scriptures are not mentioned at all. We suggest that the values of human life have no religious meaning here.

Key words: religious values, Kyiv-Mohyla Academy, Mitrofan Dovhalevsky, "Poetic Garden".